

Биљана Миловановић Живак
mbiljana72@gmail.com
Пожаревачка гимназија

На брисаном простору живота и уметности

Као велики компас, Милена Павловић Барили – писма и портрети / Мирјана Митровић.
– Пожаревац: Фондација Миленин дом, Галерија Милене Павловић Барили, 2021, 161
стр. – ISBN 978-86-901636-3-2

Прва публицистичка књига Мирјане Митровић, *Као велики компас*, посвећена је животу и раду велике српске уметнице, сликарке, дизајнерке, модне креаторке и песникиње, Милене Павловић Барили. Интересовање ауторке за своју светски познату суграђанку датира још из ране младости. Наиме, овој публицистичкој књизи о Милени претходио је роман *Аутопортрет са Миленом*, објављен 1990. године, који је награђен Златном значком КПЗ Србије и нашао се у најужем избору за НИИН-ову награду. Није згорег нагласити да овај роман постоји, јер га ваља прочитати, свеједно пре или после *Великог компаса*. Обе књиге расветљавају и оживљавају лик уметнице, виђен очима исте ауторке, на различите начине. Она јој се враћа после тридесет година, али сада с документарном грађом (преписком, сликама и породичним фотографијама) која сведочи не само о Миленином животу, већ и о једном тешком, преломном времену како за Југославију тако и за читав свет.

Милена је рођена је у Пожаревцу 1909. године, као једино дете Данице Павловић и Бруна Барилија, а свој живот је прерано завршила подлегавши срчаним проблемима и последицама пада са коња, 1945. године у Њујорку. По мајци је била Српкиња, а по оцу Италијанка, те се још од детињства кретала између Пожаревца, где је провела рану младост, с мајком Даницом Павловић (1883–1965), и Парме, родног места њеног оца Бруна Барилија (1880–1952). Даница је припадала старој српској породици, потомцима најстарије Карађорђево кћерке Саве. Бруна је упознала студирајући клавир и певање на Конзерваторијуму у Минхену. Њихов брак је трајао кратко, али су се, разишавши се пре Првог светског рата, поново зближили после Другог светског рата, нарочито после Миленине смрти.

Током друге половине двадесетог века Миленино дело скоро да је било заборављено. У контексту тог времена, ратних и послератних година и бурних политичких превирања, интересантно је споменути писмо председнику Јосипу Броз Титу које сведочи о борби Миленине мајке Данице да сачува успомену на своју кћер. То је писмо с инвентарним бројем 129, послато 19. 7. 1953. године, које је, као и сва сачувана писама, у књизи *Као велики компас* наведено у целини. Она се обраћа лично председнику, „као оцу читаве препорођене Југославије и нашем врховном заштитнику уметности и културе“ (стр. 156–157), молећи га да прими поклон – Даничину кућу у центру Пожаревца с деветнаест ари плаца, од које би се направио стални музеј са поставкама Милениних радова:

Ја имам збирку радова моје кћери од њене треће до 23. године живота, који излазе на стотине. Та збирка би ишла заједно са кућом Вама. Остали познији њени радови налазе се у иностранству, које би ви лако добили. Информације о мојој кћерки и њеној уметничкој вредности може дати г-ђа Бета Вукановић, њена наставница, и Петар Лубарда, Лазар Линченоски и други наши сликари који су је познавали у Паризу. Међу својим критичарима имала је и Менотија и Жана Касуа. (стр. 156)

Из Кабинета председника Републике је стигао одговор који показује одговорност једне озбиљне државе према уметности, али из кога се чита и подозрење према Миленином двојаком пореклу, због кога је Даница, потомак династије Карађорђевића а удата за Италијана, и морала да се обраћа снисходљивим тоном „оцу препорођене Југославије“. У одговору у писму заведеним под инвентарним бројем 130 наводи се:

Ваш предлог, како сте га у писму саопштили, сматрамо родољубвим гестом, јер он пружа довољно уверења о Вашим осећањима према својој земљи и њеном народу. Сакупљање сликарских радова Ваше покојне кћери на једном месту пружило би, с друге стране, доста ликовној уметности наше земље, јер су њени радови, по мишљењу наших критичара, потпуно индивидуални, одишу свежином, пријатним колоритом, осећајношћу и богатством маште, а у развоју наше ликовне уметности употпунили би видну празнину, пошто из времена стварања Ваше кћери нема сличних креација код нас. (стр. 157)

Књига *Као велики компас* подељена је на четири дела, а ти делови су даље подељени на поглавља чији су наслови, попут новинских, сугестивни, и у најкраћим цртама наговештавају о којим ће ликовима и догађајима бити речи. Неки су ликови из Милениног живота уметничком фикцијом оживљени још у *Аутопортрету са Миленом*, док у *Великом компасу* Мирјана Митровић осликава читаву галерију ликова тога времена, обликујући њихове књижевне потрете. У роману се, осим Милениног оца и мајке, спомињу краљ Александар (на чијем је двору Милена живела), али и Мусолини, који је, наводно, подржавао уметнике и за кога Милена каже да је „потпуно другачији од мршаваг и нездравог, задртог краља Александра“ (мада Мусолинија пред крај тог поглавља, због надменог држања, а ниског раста, описује „као певца који пије воду“). Ту су Чедомиљ Мијатовић, Сибе Миличић, Миленина наставница Бета Вукановић, критичар Касу, композитор Ђан Карло Меноти, Брунов отац, затим Миленина велика љубав Родриго, њен муж Роберт, али и Даничин најстарији брат Михајло и остали чланови породице Павловић, чије породичне односе ауторка делимично обрађује и у роману.

О свим овим ликовима, нарочито о занимљивим ујацима, у публицистичкој књизи *Као велики компас* налазимо књижевне портрете засноване на документарној грађи. Михајло је био без слуха за уметност али је, како ауторка каже, од једног динара умео да направи четири, Воја је био најлепши, водио је Милену у Љубичево и учио ју је да јаше. Бора је учествовао у балканским ратовима и после рањавања код Куманова унапређен је у чин поручника. Драгољуб је био први Пожаревљанин који се професионално бавио фотографијом и најзаслужнији је за постојање десетина Милениних фотографија.

Милени је био најдражи ујак Божа, који јој је купио први блок и бојице, а о коме је књижевница Милица Јанковић, иначе рођака Павловића, написала одличну причу, са насловом „Колера“. Ту причу је у целости Мирјана Митровић уврстила у књигу, доделивши јој место у одељку „Једно писмо, једна прича и пет ујака“. Ауторка у једном од наредних поглавља наводи још један занимљив податак – да је на првом конкурс *Политике* за кратку причу победила управо та Миличина прича, која говори о Миленином најдражем ујаку. Божа је живео са својом сестром Даницом до краја живота у њиховој породичној кући. Завршио је права, једно време био управник Казнено-поправног дома у Забели, али је осим тога свирао и певао уз гитару и много времена проводио у кафани. Милену је обожавао и био је најбитнија мушка фигура у њеном детињству, будући да је свог оца врло ретко виђала, а Божа се није женио и није имао

деце. Између његовог књижевног портрета и приче „Колера“, у којој је описан тренутак његовог суочавања са смрћу, стоји фотографија из 1913. године. На њој је Милена с ујка Божом, који ју је умотао у свој официрски шињел, тако да јој вири само глава. Ова фотографија, једна од најлепших, приближава нам Миленино детињство и емотивне породичне односе, па се чини као да пред собом имамо сопствени породични албум из кога призивамо успомене.

Фотографије су, уз писма, још једна драгоценост коју нам доноси Књига *Као велики компас*. Значајне су и за структуру књиге јер оживљавају књижевне потрете којима служе као компас. Фотографија Жана Касуа, рецимо, отвара *Први део* и поглавље *Велики катализатор*, у коме је дат његов књижевни портрет. Ту је и његова преписка са Миленом. Касу је био Брунов пријатељ, а када га је Милена упознала имао је тридесет шест година. Написао је текст за каталог Миленине прве париске изложбе и већ тада постаје важна личност у Миленином животу и уметничком раду. Ауторка њихово пријатељство назива кармичким. Друга фотографија на којој је Жан Касу затвара поменуто поглавље. На њој је, поред Касуа, Даница Павловић Барили, а фотографија је настала у Галерији Милене Павовић Барили, у Пожаревцу, 1963. године.

Друго поглавље првог дела, *Професори и Минхен туђе младости*, отвара се фотографијом Хуга фон Хабермана, која је пропраћена одговором професора Хабермана на Миленино писмо, у коме јој жели успех и уметнички процват. Следи фотографија Франца фон Штука, пропраћена позивницом за Сликарску колонију 1828. године, а одмах потом и фотографија студената с класе професора Хуга фон Хабермана из 1927. године. Колико је и сама ауторка, док је проучавала грађу и писала ову књигу, била лично везана за Милену и осећала је као неког себи блиског, у најмању руку као своју духовну рођаку из прошлости, говори и лични коментар који јој се отргао када је описивала Миленино мукотрпно залагање како би студирала код Штука, а његова нарцисоидност угушила је све Миленине младалачке снове:

Прича о Милениним професорима овде би се могла завршити комфортно и без гриже савести, кад драматургија живота не би наметала једно хипотетичко, али сасвим основано питање: зашто, побогу, Даница није Милену уписала на Академију у Парми, на којој су се још сећали и високо поштовали успомену на свог почившег професора и директора Чекропеа Барилија, Милениног деду по оцу?! Академију у Парми завршио је и Миленин стриц, Брунов млађи брат Латино, који је у време кад је Милена студирала у Минхену, већ био признат и

запослен пармски сликар и који ће, само коју годину касније, и сам постати професор на истој Академији на којој је његов отац предавао сликање. (стр. 32)

Одговор, такође из личног угла, будући да и овај текст пише неко ко Милену сматра својом духовном рођаком из прошлости, можемо пронаћи у чињеници да је, између осталог, Даница прећутала у својим сећањима своје ангажовање око рањеника у болници (од јула 1914. до марта 1915. радила је добровољно у Војној болници у околини Пожаревца, о чему постоји документ), а на шта сама ауторка обраћа пажњу пишући о Милениним ујацима. Вероватно из чистог срца које не познаје непотизам и користољубље било које врсте, из веровања да би свако требало да сâм докаже свој таленат и избори се за своје место на уметничкој сцени, не користећи своје порекло, везе својих родитеља и предака, па чак ни име сопственог оца. Јер, постоји ли у малограђанској јавности нешто сумњивије, и у неку руку, етички нечасније, од тога да дете глумаца упише глуму, дете режисера режију, дете лекара медицину, дете писца постане писац, а дете из породице сликара постане сликар? Из разлога оног, на крају крајева, што би се данас назвало скромношћу по питању сопствених заслуга, талента и вредности, а што улази у карактеризацију лика Миленине мајке, па самим тим и Милене саме, јер је са мајком целог живота имала јак, емотиван и присан однос, препун љубави и поверења. Ако је захваљујући некоме постигла све што је постигла, било је то захваљујући њеној мајци Даници, која је повремено живела као пука сиротица не би ли Милени приуштила уметничку каријеру (дирљив и упечатљив пример имамо у роману *Аутопортрет са Миленом* – када мајка и ћерка у време Милениног студирања на смену излазе из изнајмљене собице, јер имају само један пар ципела за кишу).

Фотографија Ивана Мештровића отвара поглавље *Савети великог мештра*. Велики Мештровић, тада увелико познат и признат, био је пријатељ Милениног оца, а у то време, како из Мештровићевих писама сазнајемо, Милена и Даница нису имале никакав контакт с Бруном. Ово пријатељство између Милене и Мештровића испоставиће се значајно и с тачке проучавања Миленине биографије, на шта ауторка посебно скреће пажњу. Сва даља поглавља можемо пратити по репродукцијама слика или по фотографијама личности чијим ће се портретима ауторка бавити. Пошто књига нема садржај, овакво кретање кроз разноврсну и сложену грађу може бити путоказ, посебно за оне који имају визуелно памћење. Тако ћемо имати прилике да видимо како су на фотографијама изгледали Јелена Петровна Романов Карађорђевић, краљ Александар и Марија Карађорђевић, Рамон Новаро...

Поглавља *Сфингина трилогија* и *Женско братство и полурукавице* не отварају се фотографијама већ репродукцијама уља на платну. Прва је отворена Милениним портретом Чедомиља Мијатовића, а друга портретом Милице Јанковић који је урадио Миодрог Петровић. Од свих Милениних рођака, за писце, књижевне историчаре и теоретичаре, најинтересантнија је породична веза с Милицом Јанковић, чијем се књижевном делу тек у последње време придаје заслужени значај. Миленин деда Стојан Павловић и Даничина баба Живка, били су рођени брат и сестра. Милена је била доста млађа од Милице, па ју је звала тета Мица и дивила се њеним књижевним успесима. Тета Мица је у књижевност ушла исте године када се Милена родила, 1909, што је једна интересантна коинциденција.

Други део књиге ауторка отвара фотографијом Бруна Барилија, а после неколико писама налазимо и Даничину фотографију из младости, на којој је се види да је била права лепотица. Милена није наследила њену лепоту, о чему ауторка пише у *Аутопортрету*, где, приповедајући у првом лицу, у Миленино име, говори како је била ружна девојчица и како је због тога у своју лепу мајку гледала као у неко више, божанско биће.

Трећи део је насловљен *Post – mortem* и садржи преписку Милениних родитеља после њене смрти. Ово је најпотреснији део књиге. У четвртом делу налази се званична преписка која се такође тиче Миленине смрти, у којој се налазе писма Отправника послова Краљевске југословенске амбасаде, Роберта Томаса Госелина (Милениног супруга), Данице Павловић (која се потписује са ДПБ), Маргарет Малори, Одговор представника Кабинета председника Републике, Ђан Карла Менотија, Ива Андрића... У писму с инвентарним бројем 223, које Бруно пише Даници у Риму 6. августа 1949, стоји:

Миленица почива у миру, часно и заувек испод једног чемпреса на најлепшем гробљу на свету – на гробљу глумаца и сликара – Енглеза, Руса, Немаца – има свој мали гроб између два руска гроба. Руски свештеник говорио је и одржао опело, у капели на гробљу. Положена је на једну кломбу... и прекривена црним велом. (...) У урну од печене земље ставили смо Милену и унутра сам ставио твој и мој портрет, а затим ставио један цветак који је једна двогодишња девојчица (нама непозната) стојећи тамо случајно, држала у руци. Затим је урна затворена, покривена земљом, а затим камењем, а на камење стављен мали надгробни камен из мора са натписом, а затим је Татјана тамо ставила вазу с водом и пуно цвећа, и тамо смо ставили Милену. (стр. 142)

Писма у којима се родитељи, јадајући се једно другоме, поново зближавају над трагичном смрћу свог јединог детета, дају овој публицистичкој књизи сентименталну, поетску и драматичну ноту. Тако ће се чак и читалац који пре ове књиге није о Милени ништа знао, неминовно за њу везати, заволети је, и тако се укључити у велику, прекоокеанску пловидбу Милениним бродом до вечности.

Књига је писана вођена ауторкином љубављу према уметности, а о уметници која је живела за уметност и ради уметности. Милена није имала деце, а умрла је пре својих родитеља. Ништа у њеном животу није се одвијало редоследом који је предвиђен за смртнике. Уметност коју је она стварала остаће потоњим генерацијама, јер је ишла унапред, испред уметнице која ју је стварала.

„Нигде небо није тако плаво као изнад мог дворишта“, исписане су Миленине речи на улазу у Галерију, смештену у њеној родној кући, коју је њена мајка Даница поклонила граду Пожаревцу. Прелива се плаветнило са огромног мурала њеног *Аутопортрета са кистом* на десном зиду улаза, док слова о љубави према родној кући и дворишту стреме према плаветнику неба. Сведоче да је Милена имала домовину, иако је припадала целом свету. О њој се данас пише више него икада. Постала је инспирација сликара, музичара, мултимедијалних уметника. Носећи велики компас, усамљена у својој различитости, можда је била прва. Али није сама.

Biljana Milovanović Živak
mbiljana72@gmail.com
Požarevac High School

In No Man's Land between Life and Art